

ІДЕЇ ПРАГМАТИЧНОГО ФЕМІНІЗМУ В ПОВІСТІ ОЛЕНИ ПЧІЛКИ «ТОВАРИШКИ»

Мироненко Анастасія Сергіївна, студентка II курсу (групи УМЛБ-1-22-4.0д), Факультету Української літератури, культури і мистецтва Київського столичного університету імені Бориса Грінченка.

Науковий керівник: Жигун С.В., доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури, компаративістики і грінченкознавства Факультету Української літератури, культури і мистецтва Київського столичного університету імені Бориса Грінченка.

Дослідження аналізує прагматичний фемінізм як ідейну основу найвідомішого твору Олени Пчілки. Роботу виконано у руслі феміністичної критики із залученням історико-літературного методу. З'ясовано сутність поняття прагматичного фемінізму та проаналізовано основні його ідеї у повісті «Товаришки», а саме: особливості розкриття теми жіночої освіти та шлюбу, а також образ ідеальної української жінки з точки зору авторки. Результати проведеного дослідження можуть допомогти у вираженні поглядів Олени Пчілки, у яких феміністичні ідеї підпорядковувалися меті національного визволення.

Ключові слова: фемінізм, націоналізм, прагматичний фемінізм, освіта, емансипація.

Феміністичний рух в Україні має свої історичні особливості і культурні відмінності. Зокрема, версію фемінізму, що сформувалася на початковому етапі розвитку українського жіночого руху, його історики називають прагматичним фемінізмом. Ішлося про те, українські жінки в пріоритет ставили національно-визвольний рух, а лише після цього звертали увагу на свої права як жінок. Вони, безумовно, прагнули до емансипації, але в основі їхніх підходів лежала державність і потреби людей. Актуальність вивчення прагматичного фемінізму як феномену в становленні України полягає в його наслідках. Жінки ставили питання національної самоідентифікації вище за власні права, щоб просувати ідеї державності і української спільноти, що в подальшому спричинило неабиякий вплив на розвиток країни. Усвідомлення заангажованості творів прагматичним фемінізмом важливе для дослідження жіночої прози кін. XIX ст.

Формулювання цілей статті (постановка завдання): з'ясувати сутність прагматичного фемінізму, розглянути розкриття тем жіночої освіти, шлюбу та прослідкувати поділ на позитивних та негативних персонажок у повісті «Товаришки» у контексті цілей прагматичного фемінізму.

Теоретичною основою роботи стали ідеї Марти Богачевської-Хом'як, Рейвін Коннел, Максима Тарнавського, Наталії Лисенко-Ковальнової та Ірини Рябініної.

Оскільки феміністичний рух в Україні відрізнявся від західноєвропейського взаємодією з націоналізмом, виник новий термін – прагматичний фемінізм, який ввела Марта Богачевська-Хом'як та розкрила його сутність у своїй праці «Білим по білому». Робота розвиває ідеї Марти Богачевської-Хом'як, пропонуючи висновки щодо літературних творів, а також поглиблює розуміння взаємозв'язку фемінізму та націоналізму в українській

культури. Окрім Богачевської-Хом'як, відмінності між західноєвропейським жіночим рухом та українським помітив Максим Тарнавський, сформулювавши у своїй статті «Фемінізм, модернізм і українські жінки» чотири парадокси: домінування національного над гендерним у їхніх роботах; просування ідей соціальної справедливості за допомогою літератури; вплив Ніцше – відомого як жінконенависника; а також підтримка жіночого руху в Україні чоловіками (Tarnawsky, 1994: 31–32). Праця Наталії Лисенко-Ковальнової та Ірини Рябіної аналізує тему духовної та інтелектуальної емансипації жінки на прикладі повістей Олени Пчілки, зокрема і «Товаришок». Ідеї Рейвін Коннелл про те, що гендер виявляється через розподіл праці, владу і практики бажання (Connell, 1995: 7) використані для визначення структури роботи.

Оскільки українські жінки одночасно відчували пригнічення за двома ознаками – національністю та статтю, фемінізм в Україні тривалий час тісно взаємодіяв з націоналізмом. Жіночі організації виникали не стільки для того, щоб подолати другорядне становище жінки в громаді, скільки для того, щоб виконати цілком конкретні соціальні завдання (Богачевська-Хом'як, 1995: 21). Так виникла така течія, як прагматичний фемінізм. Він передбачав надання жінці певних прав у суспільстві, але для того, щоб вона служила ідеям національно-визвольної боротьби.

У творчості Олени Пчілки теж поєднуються ідеї фемінізму та націоналізму. Письменниця висвітлювала шлюб, материнство, жіночу освіту з позицій фемінізму. Але її позитивні персонажки обов'язково працюють на благо нації та просувають націоналістичні ідеї. Це яскраво представлено у повісті «Товаришки».

Центральна тема повісті «Товаришки» – жіноча освіта, яка реалізується в бажанні головної героїні – Люби Калиновської навчатись. Але ця проблема порушується не в контексті ліберального фемінізму, а в контексті прагматичного. Такий висновок можна зробити на основі того, який фах обирає Люба, на чому будується її мотивація та якою є професійна реалізація дівчини. Перед тим, як вступити до університету, Люба долає найбільшу перешкоду – відсутність таких навчальних закладів для дівчат в Російській імперії, де вона мешкає. Дівчина їде до Швейцарії. Вона навчається на лікарку, а потім свідомо обирає працювати на територіях бідного села, оскільки допомога нужденним – одне з завдань у національно-визвольній боротьбі українців, особливо для жінок. Дівчина обирає свій фах задля праці на користь селян, а не з бажанням стати фінансово незалежною, адже в такому випадку могла б знайти роботу в престижній лікарні, що було нескладно з її цюрихським та віденським дипломами. Так, власне, зробила Раїса, подруга Люби. Однак, «саме з Відня, Калиновська повернулася з міцнішими національними переконаннями і з наміром не тільки вивчити „життя самого життя“, а й змінити його на краще» (Лисенко-Ковальова, Рябініна, 2009: 3).

З точки зору власної мотивації, вона має успіх, адже робить те, що планувала, та ширить відповідні ідеї, навчаючи селян грамоті. З точки зору професійної реалізації Люба теж має досягнення, наприклад, рятує життя в складних пологах. Тільки в контексті матеріальному Люба не досягає помітного

успіху, однак, це був її вибір. Тож часом націоналістичне начало переважає над феміністичним. Це видно в тих епізодах, де Люба жертвує власною вигодою задля суспільного блага. Отже, тема жіночої освіти в творі реалізована на засадах прагматичного фемінізму.

Щодо шлюбу – Люба не прагне цього, як єдиного варіанту життя для жінки на той час, однак і не відмовляється від цієї ідеї. Її ідеал – це чоловік з абсолютно ідентичними поглядами на національне визволення. Такий висновок можна зробити на основі любовної лінії з Костем, оскільки Люба закохана у нього тільки до того моменту, поки він переймається своїм народом, а як тільки припиняє – почуття зникають. Виходить заміж вона теж за національно орієнтованого персонажа – Дмитра Корнієвича. Це ще раз підкреслює, що «Товаришки» написані на засадах прагматичного фемінізму.

Повість «Товаришки» презентує Любу як ідеал та приклад для наслідування. Дівчина змогла реалізуватись в обох сферах життя: і любовній, і кар'єрній. Люба ідеально балансує між різними аспектами свого життя: вона у шлюбі, але незалежна; працює, проте не будує все своє буття навколо цієї справи; допомагає селянам, але часом лікує й панів; живе на території Слобідської України, однак і не забуває про Галичину.

Загалом дівчина стала символом ідеї єдності нації, що хоч і є другорядною, але помітною у творі. Цю ідею формує її інтерес до Галичини та зустріч у Відні з галичанином, з яким Люба вільно спілкується та розуміє його. Як зазначає у своїй роботі Ольга Яблонська: «Образ Люби покликаний донести ідею єдності українців Галичини та Наддніпрянщини, розмежованих кордонами імперій. [...] Сцена у віденському ресторані презентує її відчуття єдності з галицькими українцями, діалектні відмінності не завадили зрозуміти їхню певність у спілкуванні українською» (Яблонська, 2020: 240).

Прикметно, що Люба є прикладом для наслідування (а значить і позитивною персонажкою) завдяки своїм політичним поглядам, а не тому що вона емансипована жінка. Це можна довести за допомогою порівняння її з Раїсою. Вони вчилися в одному університеті на однаковій спеціальності, проте ставлення до Брагової переважно негативне, позаяк вона виступає проти допомоги селянам та зневажає їх. Більше того, сама Олена Пчілка додає такий образ, як Брагова, у повість тільки з метою створити контраст, антипод до Люби Калиновської, яка є центром всіх подій у «Товаришках». Раїса ніяк не впливає на сюжет, тож сміливо можна заявляти, що вона свідомо введена, як утілення тих переконань, які авторка вважає негативними. Варто вказати, що в творі є епізод, де Раїса зваблює Костя, що тільки додає їй поганої репутації. Проте якби твір був написаний на засадах ліберального фемінізму, то навряд чи така деталь використовувалась для негативної характеристики. Отже, ідеї націоналізму є визначальними для авторської оцінки персонажок.

Прагматичний фемінізм в основі своїй поєднує засади західноєвропейського фемінізму та націоналізм. Ця течія фемінізму прагне розширити можливості для жінок у професійній сфері, однак це обов'язково має бути на благо нації, а не у їхніх власних інтересах. Ці ідеї можна спостерігати у повісті «Товаришки» Олени Пчілки. Головна героїня – Люба Калиновська

є позитивною персонажою та прикладом читачкам, оскільки вона є освіченою жінкою, націоналісткою, що працює на благо суспільства навіть ціною власного комфорту. У партнери собі вона обирає чоловіка з такими ж народницькими поглядами, що також додає їй позитивної репутації. На основі цього можна стверджувати, що Олена Пчілка написала цей твір, спираючись на засади прагматичного фемінізму, оскільки в її творі національне домінує над гендерним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богачевська-Хом'як М. Білим по білому. Жінки у громадському житті України 1884–1939. Київ, 1995. 424 с.
2. Лисенко-Ковальова Н., Рябініна І. Духовна та інтелектуальна емансипація жінки у творах Олени Пчілки. *Питання літературознавства: Науковий збірник*. 2009. Вип. 78. С. 323–327.
3. Яблонська О. Повість Олени Пчілки «Товаришки»: національний вимір гендерного аспекту. 2020. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/16611/1/jablonska_o.pdf (дата звернення: 10.02.2024).
4. Connell R.M. *Masculinities*. Berkley, 1995. P. 67–92.
5. Tarnawsky M. Feminism, Modernism, and Ukrainian Women. *Journal of Ukrainian Studies*. 1994. № 2. P. 31–41.

REFERENCE

1. Bohachevska-Khomiak M. *Bilym po bilomu. Zhinky u hromadskomu zhytti Ukrainy 1884–1939*. Kyiv, 1995. 424 s.
2. Lysenko-Kovalova N., Riabinina I. Dukhovna ta intelektualna emansypatsiia zhinky u tvorakh Oleny Pchilky. *Pytannia literaturoznavstva: Naukovyi zbirnyk*. 2009. Vyp. 78. S. 323–327.
3. Iablonska O. Povist Oleny Pchilky «Tovaryshky»: natsionalnyi vymir hendernoho aspektu. 2020. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/16611/1/jablonska_o.pdf (data zvernennia: 10.02.2024).
4. Connell R.M. *Masculinities*. Berkley, 1995. P. 67–92.
5. Tarnawsky M. Feminism, Modernism, and Ukrainian Women. *Journal of Ukrainian Studies*. 1994. № 2. P. 31–41.